

Nikolai Remmelilt ja Johannes Valgmalt eesti keelele ja koolile

Viivi Maanso

Tallinna ülikooli dotsent

Mullu täitus sajand kahe omal ajal väga tuntud ja tunnustatud keele- ja koolimehe – Nikolai Remmeli (14. V 1908 – 6. V 1983) ja Johannes Valgma (4. VII 1908 – 1. I 1975) sünnist.

Nende elus ja saatuses on mõndagi ühist: suhteliselt tagasihoidlikud pereolud ja tahe edasi püüda, ühel ja samal ajal sama eriala õpingud ja õpetajakutse. Juba esimesel töökümnenäil ilmusid mõlemalt esimesed õpperaamatud: Johannes Valgmalt gümnaasiumi I klassi tarvis „Aleksis Kivi ja tema suurteos „Seitse venda”” (1935), Nikolai Remmelilt „Kirjavahemärkide õpik ja harjutustik” algkooli vanematele klassidele ja keskkoolile (1939). Õpilaste mälestustes kajastub lugupidamine ja poolehoid noorte õpetajate vastu; head tööd kinnitas ka mõlema edutamine koolijuhiks. Kool oma probleemidega jäi mõlemale südamelähedaseks ka siis, kui olude muutumisel oldi sunnitud direktori kohalt lahkuma.

Palju ühist oli ka nende kahe mehe vaadetes, vaieldamatult ühine oli kiindumus oma rahvasse ja emakeelde, armastus ja huvi raamatu, eriti luule vastu ning soov panna õpilasedki huvituma keelest ja kirjandusest ning oma mõtteid korrektselt ja mõnusalt väljendama. Just tole viimase eesmärgi ja soovi saavutamiseks käisid nad paljuski kõrvu, olenemata sellest, kas nad töötasid üheskoos pedagoogika uurimise instituudis teaduritena või eri paigus noortele teadmisi jagades – Remmel mõnda aega töölisnoorte¹ koolis ja veel pensionipäevilgi üldhariduskoolis, Valgma Tallinna pedagoogilises instituudis eesti keelt õpetades.

Valutades südant õpetuse nigelate tulemuste pärast, otsisid mõlemad visalt võimalusi, et halba paremaks muuta. Nad kogusid ise ja lasksid üliõpilastel koguda õpilastöödest kümneid tuhandeid vigu, süstematiseerisid ja analüüsisid neid, püüdes selgusele jõuda, kust king kõige enam pigistab. Nad otsisid raskemate ainelõikude kohta paremaid meetodilisi lahendusi ja katsetasid neid, tegid kokkuvõtteid ja töid ilmsiks võimalikke veapõhjusi, pärisid õpetajailt ja õpilasteltki

¹ Tänapäeva mõistes täiskasvanute kool.

arvamusi. Meenutagem siinjuures, et oli aeg, kus töövahendiks oli tavaline käsikirjutusmasin, kus kirjutatus parandused ja *lõika-paiguta* polnud võimalikud ning tulemused tabelistati ja töödeldigi arvelaual, paremal juhul arvutuslükatil.

Õpetamisel pöörasid mõlemad suurt tähelepanu näitlikustamisele, mis tollal tähendas, et õpetaja pidi meetodikute soovitatud skeemid ja tabelid kandma klassis eksponeerimiseks käsitahvlile; hiljem andsid nad välja seinatabeleid ka trükituna. Meetodilistes kirjutistes rõhutasid mõlemad süsteemikindla, õpilaste erisugust edukust arvestava ja kord-korralt keerukamaks muutuvate harjutuste süsteemi olemasolu, samuti nii pideva kui ka perioodilise, nn tsüklilise kordamise vajadust. Mõlemad pidasid oluliseks pakkuda õpilastele huvitavat, mitmekülget ja juurdlemist nõudvat tööd.

Kahe keelemehe olulisi ühisjooni oli ka uskumatu produktiivsus õppe- ja meetodilise kirjanduse loomisel. Nikolai Rembali bibliograafias on enam kui 60 nimetust õpikuid-töövihikuid või nende uus-trükke, Johannes Valgmal koguni üle 80 väljaande üldhariduskoolidele (arvestamata mõlemal pimedaille kohandatud õpikuid). Neile lisandusid muidugi meetodilised juhendid jm trükised, kõnelemata ulatuslikest meetodilistest käsitlustest kogumikes ja pedagoogilises perioodikas.

Eraldi esiletõstmist vääriavad töövihikud. Teatavasti oli Eestis juba 1930. aastail mitmes aines, sealhulgas ka eesti keeles kasutusele võetud töövihikud. See töövorm oli aga Nõukogude aja alguses „kodanliku igandina” lubamatuks tunnistatud – pidi ju enamikus aineis joonduma NSVL-s üleliiduliste õpikute järgi. PTUIs² kui uurimisasutuses hakkasid Valgma ja Rimmel algul koostama ja levitama katsetöövihikuid, mille põhjal suudeti hästi näidata sellise õppevahendi kasulikkust. Järjest enam huvi hakkasid tundma teistegi ainete õpetajad ja just PTUI teadurite, eeskätt eestikeellaste algatuse ja katsetatavate töövahendite otstarbekuse tõestamise tõttu võideti eesti kooli töövihikud tagasi.

Õpilaste keeletasemest ja vigadest ülevaate saamine, katsetused, küsitlused ja nende tulemuste analüüs sundis meetodikuid juurdlema, kas ehk kogu meie emakeeleõpetus ei vaja muutusi. Johannes Valgmalt ilmus Nõukogude Õpetajas, toonases õpetajate lehes, pea järjestikku kaks kirjutist, mille küsimusvormis pealkirjad („Kas suur tarkus mõneks aastaks või oskused kogu eluks?” oktoobris 1965 ja „Grammatika või elav keel?” jaanuaris 1966) kutsusid õpetajaidki üles arvamust avaldama. Autor ise pidas keskastmes vajalikuks kujundada hea lugemis-

² Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituut.

oskus ja omandada tähtsamad ortograafia- ja interpunktsioonireeglid, tarbetuks aga kõike seda, mida keele kasutamisel otseselt rakendada ei saa, s.o sõnaväldet ja astmevaheldust, tuletusliiteid, nominatiivset ja genitiivset liitumist. Mõni aasta hiljem ilmus Nikolai Remmelilt väikeraamat „Eesti keel õpilase pilguga” (1971), kus ta mitmekesise katse- ja küsitlusmaterjali alusel analüüsis halva edukuse põhjusi ja emakeeleõpetuse ebakohti, kritiseeris liigseid reegleid ning pakkus metoodilisi võimalusi ja ülesandeid, et muuta aine huvitavamaks ning õpetus tulusamaks. Olulisi põhimõtteid oli siin vajadus arvestada keelevaistu, mille olemasolu tõestas autor omalaadse katsega, lastes õpilastel käänata ja pöörata nn olematu keele sõnu. Aeg on tõestanud paljude nende seisukohtade õigsust.

Ühised huvid ja eesmärgid, sageli ühine töögi mõne õpiku koostamisel või näitvahendi kavandamisel ei tähendanud kaugeltki kahe mõttekaaslase ja sõbra omanäolisuse puudumist, seda nii töödes-tegemistes kui ka isiksuseomadustes. Üldhariduse emakeeleõpetuse problemaatikaga tegelemise ja õppekirjanduse koostamise kõrval süvenes Remmel suuresti ka kirjanduse õpetamise metoodikasse ja pakkus oma ulatuslikes kirjutistes käsitletavaile kirjandusteoste uudseid lähene-misi; mõnda aega luges ta kirjandusdidaktikat ka tulevastele õpetaja-tele. Valgma oli eeskätt kirjanduse nautija. Tema luulearmastusest olid teadlikud kõik, kellega ta kokku puutus: rohkeid meeldejäanud värsse armastas ta deklameerida oma üliõpilastele, aga eesti luuleklassika esitamisega aitas ta sisustada ka õpetajate meeskoori kontserte.

Keeleteadlasena on Nikolai Remmel end jäädvustanud mahuka, detailidesse laskuva deskriptiivse uurimusega „Sõnajärjestus eesti lauses” (1963), mis põhineb tohutul materjalil – kogu toonaseks ilmunud eesti kirjandusel, trükis avaldatud murdetekstidel ja rahvajuttudel, aga ka kõnekeele näiteil Eesti Raadio ja keeleinstituudi kogudest. Lisades ülevaatlikustas autor eesti varasemad sõnajärjekäsitlused ning heitis pilgu ka lähemate sugulaskeelte sõnajärjestusele. Johannes Valgma oli enam rakendusteadlane, kes püüdis oma lihtsate ja ülevaatlike üldsusele määratud väljaannetega parandada keelekasutuse taset. See töö tipnes 1968. aastal ilmunud „Eesti keele grammatikaga”, mida koostama ta ka oma sõbra Nikolai kaasa kutsus. Süsteemipärasest, kõiki keeleõpetuse külgi ning lisaks ka lühidalt keele olemust, eesti kirjakeele arengut jms käsitlevast väljaandest kujunes mitmeks aastakümneks ainus kooli-grammatikaist üle ulatuv ja väga laialt kasutatav keelekäsiraamat.

Hinnates väga head stiili ja nõudes oma õpilasteltki head sõnakasutust, ei soostunud Rimmel ometi, et selle õpetamine, n-ö sõnastus oleks õppekavas kuidagi fikseeritud: stiiliküsimuste käsitlemiseks pidavat iga õpetaja ise leidma kohase aja. Valgma seevastu pidas sõnastusõpetust ülioluliseks ning tema osavõtul valmisid sellesisulised töövihikud üldhariduskoolile ja õppevahendid kõrgkoolile.

Kord rohke materjali põhjal mingisuguse tõdemuseni välja jõudnud, oli Rimmel oma soovitustes ja taotlustes väga järjekindel ning ta seisukohti oli raske – kui mitte võimatu – muuta. Valgma seevastu oli alati vastuvõtlik kõigele uuele. Nii koostas ta programmõppe ideede levikul kõrgkoolile ortograafia ja hiljem ka morfoloogia programmeeritud harjutustiku ning pakkus keskkoolilegi ülesandeid tabelkontrolli kasutamiseks.

Iseloomultki tundusid Rimmel ja Valgma olevat lausa vastandlikud. Nikolai oli tõeline uurijakarakter, tohutult usin materjali koguja, tõsine süveneja, analüüsija ja süstematiseerija, mis mõnikord viis ehk mõneti meelevaldsete järeldusteni. Esmapilgul tundus ta olevat kinnine, morn, nõudlik ja pisut hoolimatu; tema sügavus ja südamlikkus tulid ilmsiks alles hiljem. Johannes Valgma oli tüübilt üpris vastandlik. Ta sobis ja lävis esimesest hetkest alates kõigiga, oli avatum, arutelu- ja koostöövalmis kellega tahes ja valmis ka oma seisukohtadest taganema, näiliselt sõbrast muretum, pealiskaudsemgi.

Ma pole kunagi olnud Nikolai Rimmeli ega Johannes Valgma õpilane, üliõpilane ega kuulunud ka nende lähisõprade ringi. Kuid mul on olnud meeldiv võimalus neid tundma õppida endaga samasuunalises tegevuses pedagoogika uurimise instituudis ja haridusministeeriumi ainekomisjonis, nendega koos programmi ja õppekirjandust koostades ja mõnegi küsimuse üle vaieldes, põhiliselt aga neid kuulates ja nende tekste lugedes. Nagu nende õpilased, tean ja mäletan siiani öeldistäite tüüpnaid, et *hobune on koduloom* ja et eesti keeles on olemas *oda-*, *kalju-* ja *raske-*sõnad ning olen õpetanud oma õpilastelegi, mille poolest erinevad *venna raamat* ja *pildiraamat*. Ja loomulikult on nn *Valgma-Rimmeli käsiraamat* mu raamaturiivil nagu kindlasti paljudel teistelgi minuvanustel eesti filoloogidel nelja aastakümne kestel üsna kulunuks kasutatud. Kõige selle põhjal valmisidki eelnenud read.

Paljugi sellest, mis emakeeleõpetuse vallas on muutunud tänapäeval tavaliseks – töövihikud ja mitmesugused skeemid, õpilaste iseseisev töö ja õpiülesannete individualiseerimine, tüüpsõnad kokku- ja

lahkukirjutamisel, õpilaste mõtlemise ja mõtteväljenduse arendamine keeletunnis; omaaegselt lihtsam ja vähem ulatuslik keelemõistestik ja -reeglistik põhikooli õpikuis jm – kinnitab Nikolai Rummel ja Johannes Valgma metoodiliste arusaamade õigsust ja kõneleb nende võimest näha ja tajuda seda, mis hea keelekasutuse saavutamisel ja õpilasisiksuse kujundamisel emakeeleõpetuse vahendusel on kõige tarvilikum. Ehk oleks nüüdisõpetajalgi kasulik aeg-ajalt tagasi pöörduda selle juurde, mis Nikolai Rummel ja Johannes Valgma on omal ajal kirja pannud – kui mitte järeletegemiseks, siis mõne küsimuse üle järelemõtlemiseks ometi.

Huvitatuil on võimalus Nikolai Rummelist ja Johannes Valgmast kui meie keele hoidjaist ja õpetajaist, keele uurijaist ja õppejõududest, koolijuhtidest ja igati mõnusatest inimestest rohkem teada saada 2008. aasta lõpul ilmunud mälestuskogumikest.³ Neist võib lugeda pisut sedagi, mida need mehed kunagi ise on kirja pannud.

³ Keele- ja koolimees Johannes Valgma. Artikleid ja bibliograafia. Emakeeleõpetuse Infokeskuse toimetised 2. Tallinn: TLÜ kirjastus 2008; Nikolai Rummel eesti keelele ja koolile. Artikleid ja bibliograafia. Emakeeleõpetuse Infokeskuse toimetised 3. Tallinn: TLÜ kirjastus 2008 (võimalik osta Tallinna ülikooli eesti keele ja kultuuri instituudi büroost, Tallinn, Narva mnt 29).